

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
З КУРСУ «ЗАГАЛЬНЕ МОВОЗНАВСТВО»

для студентів IV курсу
заочної форми навчання
спеціальності «Мова та література (російська)»

Затверджено
кафедрою загального
та прикладного мовознавства,
протокол № 8 від 15.03.2012 р.

Харків — 2012

УДК 81'1

*Рекомендовано Вченою радою філологічного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 8 від 16.03.2012)*

Методичні вказівки з курсу «Загальне мовознавство» для студентів IV курсу заочної форми навчання спеціальності «Мова та література (російська)» / Уклад. канд. філол. н., доц. Ю. В. Крапива. — Харків, 2012. — 16 с.

Рецензенти:

канд. філол. н., доц. кафедри загального
та прикладного мовознавства І. С. Кравчук;
канд. філол. н., доц. кафедри загального
та прикладного мовознавства В. О. Гуторов

© Ю. В. Крапива, 2012

ВСТУП

Мета курсу «Загальне мовознавство» – узагальнити та теоретично осмислити факти і положення попередньо вивчених лінгвістичних дисциплін, ознайомити студентів з основними напрямками, ідеями та проблемами загального мовознавства, а також з методами й прийомами лінгвістичного аналізу.

У результаті вивчення цього курсу студент повинен орієнтуватися в новітніх напрямках дослідження мови, аналізувати й систематизувати нові для нього мовні факти, творчо застосовувати набуті теоретичні знання та практичні навички лінгвістичного аналізу.

Методичні вказівки, які містять основні відомості про сутність та структуру природної людської мови, призначені полегшити орієнтування студентів заочної форми навчання у теоретичних положеннях й ідеях загального мовознавства.

У межах курсу студентам запропоновано самостійно ознайомитися з актуальними проблемами сьогоденної лінгвістики та підготувати доповідь, що висвітлює основні поняття одного з напрямків сучасної науки про мову, як-от: когнітивна лінгвістика, дискурсний аналіз тощо. Це завдання є модульним контрольним завданням.

Наведені після параграфів контрольні запитання дають студентам можливість закріпити набуті теоретичні знання та навички лінгвістичного аналізу.

У методичних вказівках також подано список тематичних питань до екзамену, рекомендовано основну та додаткову літературу, наведено дані електронних ресурсів.

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА МОВИ

Своєрідність мови як семіотичної системи. Відомий швейцарський лінгвіст Фердинанд де Соссюр на початку ХХ ст. чітко сформулював положення про знаковий характер природної людської мови та її системність [11]. Специфікою мовного знака є непаралельність плану вираження і плану змісту, яка полягає в тому, що план вираження (позначувальне) є лінійним і дискретним, а план змісту (позначуване) має кумулятивний характер, при цьому позначувальне і позначуване характеризуються автономністю розвитку: план вираження може змінюватися за незмінності плану змісту (*бьчела* ⇒ *бджола*) і навпаки (*міщанин* «мешканець міста» ⇒ «людина з обмеженими дрібновласницькими інтересами й вузьким світоглядом»). Асиметричний дуалізм мовного знака (термін С. Карцевського) полягає в тому, що позначувальне прагне мати інші функції, а позначуване – відтворитися іншими засобами. У результаті в мові наявні такі явища, як полісемія, омонімія, синонімія, явища синкретизму й аналітизму. Два складника структури мовного знака перебувають у стані нестійкої рівноваги, саме завдяки цьому лінгвальна система може еволюціонувати [5:90].

Крім указаної особливості, своєрідність мови як семіотичної системи визначається різноманітністю форм і функцій її одиниць – фонем, морфем, лексем та синтаксичних конструкцій, які разом виконують загальномовні комунікативну та когнітивну функції.

Ієрархічна структура мови. Мова – це складна ієрархічна система, яка об'єднує часткові системи відносно однорідних одиниць – **рівні**, у яких спостерігаються два способи організації елементів – парадигматичний (відбір мовних одиниць) і синтагматичний (сполучуваність мовних одиниць). Ієрархічні відношення – це відношення структурно простіших одиниць до складніших: фонем до морфем, морфем до лексем, лексем до речення. Французькій мовознавець Е. Бенвеніст [1] запропонував теорію ієрархії рівнів, згідно з якою мовні одиниці планом вираження спираються на нижчий рівень, а планом змісту входять до вищого рівня. Тобто, морфема планом вираження спирається на фонему (морфема складається з фонем), але свого змісту набуває лише у складі лексеми.

Певний рівень мови охоплює сукупність тих відносно однорідних одиниць, які можуть вступати між собою в **синтагматичні** і **парадигматичні** відношення, але не можуть перебувати в ієрархічних відношеннях. Так, морфем не можуть складатися з морфем, в ієрархічні відношення вони вступають тільки з одиницями іншого рівня – морфем входять до складу лексеми. Для розрізнення рівнів мови використовують кілька принципів: 1) кожен рівень повинен мати свою одиницю, одиниці одного рівня повинні бути однорідними; 2) одиниці будь-якого рівня виділяються шляхом сегментації складніших утворень; 3) одиниці нижчого рівня входять до складу одиниць вищого рівня, тобто між ними існують

ієрархічні відношення. Відношення між рівнями мови вертикально – це відношення «засіб – функція». Отже, функція одиниць нижчого рівня полягає в тому, щоб бути засобом побудови одиниць вищого рівня. Традиційно виділяють чотири основні рівні мови: фонологічний, морфологічний, лексико-семантичний та синтаксичний. Кожен з цих рівнів має свою одиницю: фонологічний – фонему, морфологічний – морфему, лексико-семантичний – лексему, синтаксичний – конструкцію (синтаксему). Але мовні рівні не існують ізольовано, вони взаємопов'язані. На стику цих рівнів виділяють так звані проміжні рівні, одиниці яких мають подвійний характер: вони утворюються на одному рівні, а функціонують як одиниці іншого рівня. До проміжних рівнів належать морфофонологічний, словотвірний і фразеологічний. Треба сказати, що ступінь системності різних рівнів мови не є однаковим. Ступінь системності рівня залежить від кількості одиниць, що входять до його складу. Чим менше одиниць у рівні, тим він системніший. Найменше одиниць має фонологічний рівень, найбільше – лексико-семантичний. Тобто можна сказати, що найвищий ступінь системності має фонологічний рівень, а найнижчий – лексико-семантичний рівень.

Фонологічний рівень. Кількісний та якісний склад фонологічної системи залежить від конкретної етнічної мови. Так, згідно з мовною універсалією, кількісний склад фонологічної системи дорівнює числу, що знаходиться в діапазоні від 0 до 80. Наприклад, фонологічна система української мови складається з 38 фонем (6 голосних і 32 приголосні). У фонологічній системі французької мови нараховують 35 фонем (17 голосних і 18 приголосних).

Якісний же склад фонологічної системи тієї чи тієї мови може бути визначено за допомогою дистрибутивної методики, запропонованої представниками американської школи структуралізму [13]. За контрастної **дистрибуції**, 2 звуки, що перебувають в однаковому оточенні й розрізняють значення слів, до складу яких вони увійшли, є різними фонеми в цій мові. Наприклад, у російській мові звуки [т] та [д] у словах *том* та *дом* виконують дистинктивну функцію, а отже, є в цій мові різними фонемами.

Важливим для характеристики одиниць фонологічного рівня є поняття **опозиції**. За М. С. Трубецьким [12], виділяють 3 типи протиставлення: привативні, градуальні й еквіполентні опозиції. **Привативні** – це такі опозиції, у яких один член має якусь ознаку, а інший її не має. Наприклад, фонема <д>, на відміну від <т>, має ознаку дзвінкості. Привативні опозиції поділяються на пропорційні й ізольовані. У **пропорційній** опозиції відмінність між фонемами така ж, як і в інших опозиціях. Тобто, це протиставлення пропорційно повторюється у відношеннях інших фонем. Наприклад, <б> – <п>, <д> – <т>, <ж> – <ш>, <з> – <с> та інші. Тут усі фонemi попарно протиставляються за дзвінкістю – глухістю. Якщо відмінність певної пари фонем більш ніде не повторюється, то така опозиція називається **ізольованою**. Так, тільки фонemi <р> і <л> протиставлені в російській мові за ознаками вібрантності і плавності. **Градуальні** опозиції характеризуються різним ступенем однієї й тієї ж ознаки. Наприклад, голосні фонemi <э> – <и> різняться ступенем розкриття рота. **Еквіполентні** опозиції

– це такі опозиції, у яких обидва члени логічно рівноправні, тобто не характеризуються ні різним ступенем якоїсь ознаки, ні наявністю або відсутністю ознаки. Наприклад, фонема <п> і <т> мають спільні ознаки – глухість, твердість, зімкненість, однак кожна з них має ще одну тільки їй в цьому випадку притаманну ознаку: губність – для <п> і передньоязиковість – для <т>.

У деяких мовах Південно-Східної Азії (наприклад, у китайській мові) процес сегментації зупиняється на рівні складу, тому в цих мовах найменшою одиницею є не фонема, а силабема.

Морфологічний рівень. На відміну від одиниці попереднього рівня, **морфема** є значеннєвою одиницею. За А. Мартіне, морфема – це результат так званого першого лінгвістичного членування, тобто членування мовленнєвого ланцюжка на двосторонні одиниці. Залежно від значення тієї чи іншої морфеми, вона входить до складу одного з трьох класів: 1) морфем, що є носіями речового значення (кореневі морфеми); 2) морфем, котрі є носіями словотвірного значення (дериваційні морфеми); 3) морфем, які є носіями реляційного значення (морфеми, що є засобами вираження граматичного значення, суттєвого для встановлення зв'язків між словами в реченні). Саме морфеми з третього класу і є елементами, з яких складається другий основний рівень мови, а морфологію, що досліджує граматичні властивості слова, називають граматиною слова. Якщо порівняти 2 словоформи *згода* – *згоди*, то можна побачити, що зміна граматичного значення відмінка реалізується за допомогою флективної морфеми.

У межах морфології традиційно розглядають і таке питання, як частини мови. **Частини мови** – це класи слів, які виділяють за спільними логіко-семантичними, морфологічними й синтаксичними властивостями. За цим визначенням така частина мови, як, наприклад, іменник, повинна охоплювати такі ознаки: 1) це слова, загальне значення яких зводиться до поняття субстанціональності; 2) це слова, для яких типовою в реченні є роль підмета або додатка; 3) це слова, яким властиві граматичні значення роду, числа, відмінка й які утворюються за певними дериваційними моделями. Оскільки в частинах мови своєрідно переплелися лексичні, морфологічні й синтаксичні властивості, то визначити частини мови виявилось дуже важко. При цьому найчіткіше визначені іменник і дієслово. Універсальної класифікації за частинами мови не існує. У російській мові найпоширенішими є 2 класифікації частин мови: шкільна класифікація та класифікація В. В. Виноградова, у якій, на відміну від шкільної, до частин мови зараховано тільки повнозначні слова, таких класів слів 7, бо додано ще одну частину мови – категорію стану. Крім того, до останньої класифікації увійшли частки мови (власне частки, зв'язки, прийменники та сполучники), модальні слова та вигуки. Цю класифікацію можна перенести на інші слов'янські мови.

Треба зазначити, що морфологія дуже важлива для мов синтетичного типу, її цінність значно зменшується в аналітичних мовах, а в кореневих мовах її вартість нульова.

Лексико-семантичний рівень. Саме лексема є тією одиницею мови, яка

безпосередньо пов'язана з об'єктами позамовною дійсністю, її значення спирається на основну логічну категорію – поняття. Проте саме лексема викликає найбільше дискусій у колі мовознавців, оскільки як за формою, так і за функцією слова є неоднорідними. План вираження лексем залежить від структурного типу певної мови. Навіть якщо обмежитися розглядом слів мов тільки одного структурного типу, як-от флективних мов, то за своїми функціями слова також відрізняються. Пор. значення таких слів: *річ*, *ми*, *з*, *ох*. Перше з них належить до повнозначних слів, які називають явища навколишньої дійсності, друге – до вказівних слів, що отримують реальний зміст лише в мовленні, третє – до службових слів, котрі за своїм функціональним навантаженням дорівнюють службовим морфемам, четверте – до вигуків слів, співвіднесених з емоціями. Незважаючи на ці труднощі, саме лексему визнано повноцінним мовним знаком, який має план вираження і план змісту та характеризується самостійністю.

Як і між одиницями інших мовних рівнів, між лексемами наявні парадигматичні та синтагматичні відношення. Проявом відношень першого типу є об'єднання слів, які планом змісту пов'язані з певним фрагментом позамовної дійсності. Така сукупність лексичних одиниць отримала назву **лексико-семантичного поля** (Е. Оксаар, О. Духачек). Можна виділити поле руху, поле часу, поле погоди, поле розумової діяльності, поле почуттів тощо. Лексико-семантичні поля є порівняно автономними, вони пов'язані між собою завдяки полісемантичним словам, які різними значеннями входять до різних полів. У межах лексико-семантичного поля спостерігаються синонімічні, антонімічні та родо-видові відношення.

Синтагматичні відношення слова – це його лінійні, контекстні зв'язки, його сполучуваність. У синтагматиці здійснюється комбінаторика значень. Кожне слово поєднується не з будь-якими, а тільки з певними словами, з якими воно має спільні семантичні компоненти. Є слова з одиничною сполучуваністю, наприклад, *розтринькати (гроші)*, і слова з надзвичайно широкою сполучуваністю, наприклад, *гарний*. Як указував Л. Щерба, смисл словосполучення чи речення не дорівнює сумі значень слів. Пор. *живий і майже живий*, *свобода та майже свобода*. Сполучуваність слова можна розглядати як його **контекст**, при цьому мінімальним контекстом слова вважається словосполучення. Контекст може бути: 1) **лексичним**, за якого значення слова визначені іншими словами (пор. *пізній вечір* і *літературний вечір*), 2) **синтаксичним**, за якого значення слова зумовлені граматичною формою слова-поширювача (пор. *дивитися на кого* – сприймати очима, спостерігати і *дивитися за ким* – піклуватися). Крім словесного, існує ще **ситуативний** (побутовий) контекст, за якого на смисл повідомлюваного впливають характеристики комунікації (час, місце спілкування, учасники комунікативного акту). Яскравий приклад контексту останнього типу – діалог, який сконструював Л. А. Булаховський: «*Вона червона? – Ні, чорна. – А чому ж вона жовта? – Тому що зелена.*» Смисл цього діалогу стане зрозумілим, якщо відомо, що розмова відбувається біля куща смородини.

Третій, специфічний, вимір лексико-семантичної системи –

епідигматичні відношення – асоціативно-дериваційні зв'язки між словами за формою і змістом. Наприклад, слово *земля* в значенні «грунт» **за формою** асоціюється з такими словоформами, як *земляний, землистий, земельний, землекоп, землероб, землевласник, землеволодіння, землемір*, тоді як у значенні «суша» воно асоціюється з такими формами, як *земний, наземний, підземний, земноводний*, а у значенні «планета» – з формами *землянин, навколоземний, приземлитися, приземлення*. Асоціативно-дериваційні зв'язки **за змістом** особливо помітні тоді, коли переносне значення слова вступає в конфлікт з прямим. Так, слово *ремісник* має: 1) основне значення – особа, яка володіє певним ремеслом і виготовляє на продаж та на замовлення певні вироби; 2) переносне значення – той, хто працює шаблонно, без творчої ініціативи, натхнення. Основне й переносне значення цього слова не мають спільних сем. Переносне значення в цьому випадку має суто асоціативну природу, бо ремісник не обов'язково позбавлений ініціативи й не завжди працює шаблонно, без натхнення. Подібні асоціативні зв'язки можуть охоплювати цілі лексико-семантичні поля. Наприклад, уся лексика на означення температури використовується в лексико-семантичному полі почуттів на асоціативній основі: *гаряче серце, холодні стосунки, душа палає*. Про суттєву роль асоціативно-дериваційних зв'язків у мові свідчать факти **оказіонального переосмислення** слів: *кочка зору, прихватизація*.

Отже, лексико-семантична система мови є інтегральним рівнем основних смислових елементів та їхніх зв'язків.

Синтаксичний рівень. Більшістю мовознавців основною одиницею цього рівня визнано конструкцію, що дозволяє об'єднати 2 різні розділи синтаксису: 1) синтагматичний синтаксис (у межах якого досліджують валентність слів, типи синтаксичного зв'язку тощо) та 2) комунікативний синтаксис (у межах якого досліджують мінімальну комунікативну одиницю мови – речення, його структуру, типи тощо). **Конструкцію** можна застосувати як до синтагматичного синтаксису (словосполучень), так і до синтаксису речення. Предметом синтаксису є всі конструкції, але вихідною структурою є просте **речення** – універсальна синтаксична одиниця. Окрім комунікативності, основними ознаками речення є предикативність і інтонація. **Предикативність** – співвіднесеність змісту речення з дійсністю. Завдяки предикативності зміст речення трактується як реальний або ірреальний. Предикативність формується за допомогою категорії способу й модальності. Модальність – це відношення мовця до змісту речення. Модальність виражається вставними одиницями (*здається, напевно*), модальними частками (*ніби, хіба що*), порядком слів, інтонацією (*Яка краса!*) тощо. Французькій мовознавець Ш. Баллі вважав, що в будь-якому висловлюванні є фактичний зміст (диктум) і його оцінка (модус). **Інтонація** відіграє велику роль у реченні. Будь-яке слово може стати реченням, якщо його вимовити з певною інтонацією: *Сонце!* Без інтонації не може бути виражена ні модальність, ні предикативність.

Як одиниця мови речення є абстрактною, віртуальною моделлю, за якою будується конкретна мовленнєва одиниця – **висловлювання**. Речення – це

конструкція, описувана без урахування її лексичного наповнення і вираженого комунікативного завдання. Речення є предметом вивчення **структурного** синтаксису, а висловлювання – актуального синтаксису (**функціонального** синтаксису). Але хоч теоретично речення і висловлювання розрізняють, практично в значенні висловлювання традиційно вживають термін «речення» і уточнюють, у якому аспекті воно розглядається. Основну конструкцію простого речення утворює **структурна схема**, що складається зі словоформ, які виражають суб'єкт і предикат думки, що не завжди збігаються з підметом і присудком. Пор. *Блискавка вдарила в дерево* і *Блискавкою вдарило в дерево* (тут підмет і його еквівалент-додаток позначають один й той же суб'єкт думки). Якщо застосувати символи (N – іменник, V – дієслово, inf – інфінітив, Pr adv – категорія стану, Cop – зв'язка, f – змінювана форма дієслова, 1,2... – порядковий номер відмінка), можна записати формальну модель речення, наприклад: *Хлопчик спить.* – N1Vf; *Його батьки були лікарями.* – N1CopN5; *Мені холодно.* – N3 Pr adv; *Жити треба цікаво.* – Vinf Pr adv. До структурної схеми речення входить тільки мінімум, через що, наприклад, такі речення, як *Сусіди купили автомобіль* і *Мої сусіди вчора купили в автомагазині імпортний автомобіль* мають однакову структурну схему. Для того щоб розрізнити подібні випадки, використовують розширену структурну схему або **позиційну схему висловлювання**, до якої входять другорядні члени речення – актанти й сирконстанти (Л. Теньєр). Вважають, що в системі мови закладені тільки структурні схеми, а позиційні схеми формуються в мовленні.

Для номінативного (семантичного) синтаксису важливим є поняття **пропозиції**. Пропозиція – це семантичний інваріант, спільний для всіх членів модальної та комунікативної парадигми речень. Наприклад, речення *Командир вручив воїнові орден. Командиром вручений орден воїнові* передають одну й ту ж інформацію. У пропозиції відображено денотативну ситуацію. Кожний актант і сирконстант у позиційній схемі речення “відіграє” певну роль, позначаючи мовну семантику високого рівня абстракції, як-от: діяч, дія, об'єкт дії, знаряддя дії, час дії, місце дії, мета дії, що за допомогою символів можна позначити як *agens, act, obj, instr, temp, loc* тощо. Наприклад, речення *Я відчинив двері ключем* матиме такий запис у термінах пропозитивної номінації – *agens act obj instr*. Пропозитивна номінація й позиційна структура висловлювання не завжди збігаються. У мові існують речення, у яких в один синтагматичний ряд злито дві чи більше пропозиції. Наприклад, у реченні *Я знав його дитиною* реалізовано 2 пропозиційні номінації: *Я знав його* і *Він був дитиною*.

З ученням про пропозицію пов'язана теорія глибинних і поверхневих структур (Н. Хомський). **Глибинна структура** – це спосіб абстрактного опису семантичної структури речення, це абстрактна формула, утворена найбільш загальними, універсальними елементами смислу. Наприклад, речення *Будинок зводиться робітниками* і *Зведення будинку робітниками* мають одну й ту ж глибинну структуру *Робітники зводять будинок*. Її можна передати, застосувавши терміни пропозитивної номінації *agens act obj*.

Поверхнева структура – це конкретний опис синтаксичної будови речення. Поверхнева структура забезпечує вираження глибинної синтаксичної семантики граматичними класами слів – частинами мови. Як правило, одна глибинна структура реалізується у кількох поверхневих (це так звані синтаксичні синоніми). Значно рідше трапляються випадки, коли одній поверхневій структурі відповідають дві глибинні. Наприклад, *Прийом письменника відбувся успішно*. Тут можливі 2 інтерпретації: письменника приймали і письменник приймав. Це приклад так званої синтагматичної омонімії. Основна поверхнева структура речення, від якої за допомогою трансформацій утворилися усі інші, отримала назву ядерної конструкції. Для генеративної лінгвістики глибинні структури є вихідними одиницями, від яких за встановленими правилами породжуються поверхневі структури.

Тенденції розвитку сучасної лінгвістики. У лінгвістиці сучасного періоду спостерігається плідне переосмислення знань, отриманих у результаті діяльності мовознавців попередніх поколінь. Мовознавству сьогодення притаманний антропоцентричний підхід до вивчення мовних явищ, за якого інтерпретація мови та її складових спирається на її зв'язок з людиною, з концептуальною системою останньої, з психічними особливостями комунікантів, з історією народу та його культурою.

На думку лінгвістів, не менш продуктивною на сучасному етапі є й синергетична концепція, за якої всебічне пізнання складного явища, його аналіз з різних боків здійснюється шляхом подолання редуціоністського підходу. Цьому сприяють зміцнені зв'язки мовознавства з іншими галузями знань – психологією, антропологією, когнітологією, культурологією, теорією інформації тощо. Інтегрований, міждисциплінарний підхід до вивчення мови дозволяє значно збагатити та доповнити понятійний та дослідницький апарат лінгвістики.

Рекомендована література

Основна

1. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. — К., 2003.
2. Семчинський С. В. Загальне мовознавство / С. В. Семчинський. — К., 1996.

Додаткова

1. Бенвенист Э. Общая лингвистика : перевод с фр. / Э. Бенвенист, Ю. Н. Караулов, Ю. С. Степанов. — 2-е изд., стереотип. — М., 2002.
2. Звегинцев В. А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. Ч.2 / В. А. Звегинцев. — М., 1965.
3. Потебня А. А. Теоретическая поэтика : учебное пособие для вузов / А. А. Потебня, А. Б. Муратов. — 2-е изд., испр. — М., 2003.
4. Пражский лингвистический кружок : Сб. статей. — М., 1967.
5. Соссюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики : пер. з фр. / Ф. де Соссюр, А. Корнійчук, К. Тищенко. — К., 1998.
6. Трубецкой Н. С. Основы фонологии : пер. с нем. / Н. С. Трубецкой,

- С. Д. Кацнельсон, А. А. Реформатский. — 2-е изд. — М., 2000.
7. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. — 2-е изд. — М., 2000.

Контрольні запитання та завдання

1. Назвіть специфічні властивості мови як семіотичної системи.
2. На чому ґрунтується системність мови? Які відношення існують між мовними одиницями?
3. Назвіть принципи, за якими виділяють мовні рівні. У чому відмінність між основними й проміжними мовними рівнями?
4. У чому полягає своєрідність фонологічної системи певної етнічної мови?
5. Як співвідносяться між собою фонемі в парадигматиці та синтагматиці?
6. У чому головна відмінність морфемі від фонемі?
7. Чому морфологія відіграє неоднакову роль у мовах різних типів?
8. Проаналізуйте відомі Вам підходи до виділення частин мови.
9. Поясніть труднощі, пов'язані з визначенням лексеми.
10. Які типи відношень спостерігаються між одиницями лексико-семантичної системи?
11. Яка одиниця визнана як основна одиниця синтаксису більшістю мовознавців?
12. Схарактеризуйте ознаки речення.
13. Зіставте поняття речення і висловлювання.
14. Які поняття використовують для опису речення та його семантики?

Модульне контрольне завдання

Підготуйте доповідь, що висвітлює основні поняття одного з нижченаведених напрямків розвитку сучасного мовознавства:

- 1) психолінгвістика;
- 2) лінгвістика тексту;
- 3) дискурсивний аналіз;
- 4) когнітивна лінгвістика;
- 5) комунікативна лінгвістика;
- 6) прагмалінгвістика;
- 7) гендерна лінгвістика;
- 8) лінгвокультурологія;
- 9) нейролінгвістика.

Добір літератури з теми студент здійснює самостійно. Обсяг реферату – 5–6 сторінок.

ТЕМАТИЧНІ ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Предмет і проблематика мовознавства.
2. Природа та функції мови.
3. Залежність стану мови від стану суспільства.
4. Мова і культура.
5. Основні поняття соціолінгвістики.
6. Літературна мова.
7. Мовна норма.
8. Взаємозв'язок мови і мислення.
9. Психофізіологічні підгрунття зв'язку мови і мислення.
10. Роль мови у процесі пізнання. Гіпотеза лінгвальної відносності.
11. Лінгвістичні погляди В. фон Гумбольдта.
12. Дихотомія «мова – мовлення» у концепції Ф. де Соссюра.
13. Сучасне розуміння дихотомії «мова – мовлення».
14. Мова і мовленнєва діяльність, мовленнєві акти.
15. Поняття про знак, типологія знаків.
16. Своєрідність мови як знакової системи.
17. Вербальні та невербальні засоби спілкування.
18. Система та структура мови.
19. Фонологічна система мови.
20. Основні поняття фонології, фонологічні школи.
21. Лексико-семантична система мови.
22. Типи відношень на лексико-семантичному рівні.
23. Граматична система мови.
24. Морфологічний рівень мови.
25. Частини мови та критерії їх виділення.
26. Синтаксичний рівень мови.
27. Сучасні підходи до вивчення речення.
28. Проміжні рівні мови.
29. Морфонологічний рівень мови.
30. Словотвірний рівень мови.
31. Фразеологічний рівень мови.
32. Мова як історична категорія.
33. Причини і темпи мовних змін.
34. Мовні антиномії.
35. Типи мовних контактів.
36. Структурний метод.
37. Порівняльно-історичний метод.
38. Зіставний метод.
39. Описовий метод.
40. Застосування методів інших наук для дослідження мови.
41. Традиції давнього мовознавства.
42. Мовознавство середньовіччя, епохи Відродження та XVII–XVIII ст.

43. Лінгвістичний компаративізм ХІХ ст.
44. Основні напрямки в мовознавстві другої половини ХІХ ст.
45. Становлення лінгвістичного структуралізму, основні школи.
46. Мовознавство в СРСР.
47. Українське мовознавство ХХ ст. (найвидатніші постаті й їхні здобутки).
48. Основні напрямки розвитку сучасного мовознавства.

Рекомендована література

Базова

1. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. — К., 2003.
2. Семчинський С. В. Загальне мовознавство / С. В. Семчинський. — К., 1996.

Допоміжна

1. Алпатов В. М. История лингвистических учений / В. М. Алпатов. — М., 1998.
2. Беликов В. И., Крысин Л. П. Социолингвистика / В. И. Беликов, Л. П. Крысин. — М., 2001.
3. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию : пер. с нем. / В. фон Гумбольдт. — М., 2000.
4. Каменская О. Л. Текст и коммуникация / О. Л. Каменская. — М., 1990.
5. Новое в зарубежной лингвистике. — М., 1985. — Вып. 16. Лингвистическая прагматика.
6. Новое в зарубежной лингвистике. — М., 1988. — Вып. 23. Когнитивные аспекты языка.
7. Падучева Е. В. Высказывание и его соотнесенность с действительностью / Е. В. Падучева. — М., 1985.
8. Перебийніс В. І. Статистичні методи для лінгвістів / В. І. Перебийніс. — Вінниця, 2001.
9. Потебня А. А. Теоретическая поэтика : учебное пособие для вузов / А. А. Потебня, А. Б. Муратов. — 2-е изд., испр. — М., 2003.
10. Пражский лингвистический кружок : сб. статей. — М., 1967.
11. Соссюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики : пер. з фр. / Ф. де Соссюр, А. Корнійчук, К. Тищенко. — К., 1998.
12. Удовиченко Г. М. Загальне мовознавство: Історія лінгвістичних учень / Г. М. Удовиченко. — К., 1980.
13. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. — 2-е изд. — М., 2000.

Електронні ресурси

http://www.djerelo.com/index.php?option=com_content&task=category§ionid=6&id=127&Itemid=336
<http://www.superlinguist.com>
<http://www.classes.ru/grammar/135.Zvegintsev/worddocuments/i.htm>

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бенвенист Э. Общая лингвистика : перевод с фр. / Э. Бенвенист, Ю. Н. Караулов, Ю. С. Степанов. — 2-е изд., стереотип. — М. : URSS, 2002. — 448 с.
2. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. — К. : Вища школа, 1985. — 360 с.
3. Дорошенко С. І. Загальне мовознавство : навчальний посібник для вузів / С. І. Дорошенко. — К. : Центр навчальної літератури, 2006 . — 283 с.
4. Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик, О. Г. Тодор. — К. : Либідь, 2001. — 222 с.
5. Звегинцев В. А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. Ч.2 / В. А. Звегинцев. — 3-е изд., доп. — М. : Просвещение, 1965. — 495 с.
6. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник для вузів / М. П. Кочерган. — К. : Академія, 2003. — 464 с.
7. Маслов Ю. С. Введение в языкознание : учебник для вузов / Ю. С. Маслов. — 4-е изд., стереотип. — М. : Academia ; СПб. : Филологический факультет СПбГУ, 2005. — 304 с.
8. Потебня А. А. Теоретическая поэтика : учебное пособие для вузов / А. А. Потебня, А. Б. Муратов. — 2-е изд., испр. — М. : ACADEMIA, 2003. — 384 с.
9. Пражский лингвистический кружок : Сб. статей. — М. : Прогресс, 1967. — 559 с.
10. Семчинський С. В. Загальне мовознавство / С. В. Семчинський. — К. : Вища школа, 1988. — 328 с.
11. Соссюр Ф. де. Курс загальної лінгвістики : пер. з фр. / Ф. де Соссюр, А. Корнійчук, К. Тищенко. — К. : Основи, 1998. — 324 с.
12. Трубецкой Н. С. Основы фонологии : пер. с нем. / Н. С. Трубецкой, С. Д. Кацнельсон, А. А. Реформатский. — 2-е изд. — М. : Аспект Пресс, 2000. — 352 с.
13. Хэррис З. С. Метод в структуральной лингвистике // Звегинцев В. А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. Ч.2 / З. С. Хэррис. — 3-е изд., доп. — М. : Просвещение, 1965. — С. 153–170.
14. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. — 2-е изд. — М. : Большая Российская энциклопедия, 2000. — 688 с.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	
СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА МОВИ.....	
Своєрідність мови як семіотичної системи.....	
Ієрархічна структура мови.....	
Фонологічний рівень.....	
Морфологічний рівень.....	
Лексико-семантичний рівень.....	
Синтаксичний рівень.....	
Тенденції розвитку сучасної лінгвістики.....	
Рекомендована література.....	
Контрольні запитання та завдання.....	
Модульне контрольне завдання.....	
ТЕМАТИЧНІ ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ.....	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	

Навчальне видання

Методичні вказівки
з курсу «Загальне мовознавство»

для студентів IV курсу
заочної форми навчання
спеціальності «Мова та література (російська)»

Укладач Крапива Юлія Василівна

Відповідальний за випуск І. С. Кравчук